

ΝΙΚΟΣ ΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ
ΣΤΗ ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΠΡΑΤΤΕΙΝ
ΓΙΑ ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

Μισός αιώνας έχει παρέλθει από την πρώτη ολοκληρωμένη συνθετική προσπάθεια οικοδόμησης μιας γενικής θεωρίας του κοινωνικού πράττειν (general theory of action)¹ στη βάση αυτορυθμιζόμενων κοινωνικών συστημάτων και σύμφωνα με συγκεκριμένες λειτουργικές ικανότητες της συμπεριφοράς. Το εγχείρημα αυτό συνέπεσε με την κορύφωση του ενδιαφέροντος στην επιστήμη της ψυχολογίας για μια συμπεριφοριστική θεωρία της μάθησης, που θα μπορούσε να συγκροτηθεί από στοιχεία καθοδηγητικά της δράσης. Η συγκυριακή αυτή εξέλιξη προσδιόρισε σε ένα μεγάλο βαθμό το περιεχόμενο των επιδράσεων από τη μεριά της γενικής θεωρίας του κοινωνικού πράττειν στο πεδίο ενδιαφέροντος της ψυχολογίας. Ως εκ τούτου οι επιδράσεις αυτές εμφανίζονται περιορισμένες σε επιμέρους θεματολογίες που αφορούν προβλήματα κοινωνικοποίησης, εξέλιξης της προσωπικότητας, θεωρίες ρόλων και παιγνίων και γενικά σε εκείνους τους τομείς, στους οποίους μια νέα ψυχοφυσιολογία διεκδικούσε τη σύγχρονη επιστημονική απόδοση μιας παραδοσιακής δημόδους ψυχολογίας.

Από την περίοδο αυτή η εξηγητική ερευνητική ψυχολογία θεμελιώνεται ως ένας αντικειμενικός και πειραματικός κλάδος των φυσικών επιστημών με σκοπό την πρόβλεψη και τον έλεγχο της συμπεριφοράς των οργανισμών των εμβρίων όντων άρα και των ανθρώπων. Επιπλέον, αφού απομακρύνθηκε από ερμηνευτικές προσεγγίσεις της ανθρώπινης συνείδησης συνδέθηκε περισσότερο με έναν υποπερίπλοκο (unterkomplex) και απλοϊκό συμπεριφορισμό υιοθετώντας τα μεθοδολογικά πρότυπα του ατιομικισμού ενώ ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα για τα νομολογικά σχήματα που μπορούν να προκύψουν από την παρατήρηση των οργανισμών. Οι έρευνες αυτές περιορίστηκαν στην παρατηρήσιμη εκδήλωση της συμπεριφοράς, δηλαδή στις

1. T. Parsons & A. Shills (eds.): *Toward a general theory of action*, Mass.: Harvard University Press, Cambridge, 1951.

σχέσεις ανάμεσα στα εξωτερικά ερεθίσματα και τις αντιδράσεις του οργανισμού, ενώ απουσίαζε η μελέτη μιας διαμεσολαβητικής διαδικασίας που αφορά εγγενείς οργανισμικές λειτουργίες και νοηματικές διεργασίες². Από τη μεθοδολογική αυτή τάση διεφάνη ότι για μια φυσικοεπιστημονική έρευνα της ανθρώπινης δραστηριότητας οι έννοιες *πράττειν* (das Handeln) και *συμπεριφέρεσθαι* (sich verhalten) ταυτίζονται, ενώ το ενδιαφέρον εστιάζεται στην αιτιακή σύνδεση ανεξάρτητων ενεργημάτων και όχι στην ερμηνευτική κατανόηση μιας λογικής εκτέλεσης ενός σχεδίου δράσης. Αλλά και στη γενίκευση αυτού του μοντέλου η προσπάθεια για μια φυσικοεπιστημονική θεμελίωση της κοινωνικής επιστήμης στηρίχθηκε κυρίως στην αιτιακή εξήγηση και στην έννοια της συμπεριφοράς αναγορεύοντας αρχικά την πειραματική ψυχολογία και αργότερα τις νευροεπιστήμες σε επιστήμες βάσης, ανάλυσης και αναγωγής.

Η ανεπάρκεια μιας τέτοιας προσέγγισης, ανεξάρτητα από τις υψηλές τεχνολογικές προδιαγραφές του εγχειρήματος και την εν γένει χρησιμότητά του, διαπιστώνεται, εν πρώτοις, από το γεγονός ότι η ομοιότητα στην απόδοση νοήματος από διαφορετικές κοινωνικές σχέσεις δεν αποκαλύπτει οπωσδήποτε κοινές ψυχολογικές αποδόσεις που να απολήγουν σε αυτήν την ομοιότητα.

Παράλληλα στη γενική θεωρία του κοινωνικού πράττειν αναδεικνύονται τα δομικά χαρακτηριστικά των κοινωνικών ρόλων μέσα από μια διαδικασία κοινωνικοποίησης κινήτρων και προθέσεων επί τη βάση κοινωνικών προσδοκιών που εξυπηρετούν τις λειτουργικές ανάγκες συγκρότησης κοινωνικών θεσμών και αξιακών συστημάτων. Πρόκειται περισσότερο για παρεμβάσεις του κοινωνικοποιητικού μηχανισμού που υπαγορεύουν και υποδεικνύουν ένα πλαίσιο κοινωνικών καθορισμών για την ένταξη των δρώντων στο κανονιστικό σύστημα της κοινωνίας.

Εν τούτοις, όπως υποστηρίζω στην παρούσα εργασία, η ισχυρή κοινωνική και πολιτισμική εξάρτηση των ρόλων νομιμοποιεί εσφαλμένα την χρήση του όρου «συμπεριφοριστική απόδοση», αφού κατ' αυτόν τον τρόπο συρρικνώνει την έννοια της νοούμενης πράξης σε μια ψυχολογική έννοια της συμπεριφοράς που τοποθετείται εγγύτερα στις μεθοδολογικές αρχές και στον εξορθολογιστικό πυρήνα της (φυσικο)επιστήμης. Ενώ η έννοια της

2. Στην κατεύθυνση αυτή πιο φιλόδοξο εξακολουθεί να είναι σήμερα το πρόγραμμα των γνωσιακών επιστημών, οι οποίες με τη χρήση πληροφορικών συστημάτων εξετάζουν τη δυνατότητα προσομοίωσης, όχι μόνον ποσοτικών, αλλά και ποιοτικών ενεργημάτων της συμπεριφοράς, όπως π.χ. οι νοητικές διεργασίες, σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Βλ. σχετ. J. Searle: *The rediscovery of the mind*, MIT, 1992, J-G. Ganascia: *Οι γνωσιακές επιστήμες* (μτφρ. Ε. Τραυλού), Π. Τραυλός, Αθήνα 1998.

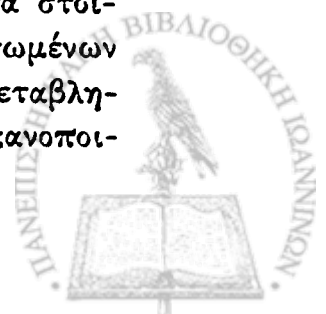

πράξης αποτελεί περισσότερο αντικείμενο μιας κατανοούσας Κοινωνιο-λογίας, καθώς δεν προσδιορίζεται απολύτως από τα κυστηρά αποδεικτικά κριτήρια της συμπεριφοράς, αλλά, λόγω του ότι προσεγγίζει την αξιακή σφαίρα, ερμηνεύεται και εξηγείται στα πεδία των διυποκειμενικών σχέσεων και της επικοινωνιακής λογικότητας.

Εξάλλου, ανεξάρτητα από τις δυσκολίες μιας επιστημονικής θεμελίωσης ή τεκμηρίωσης του πράττειν, θα πρέπει να υπογραμμισθεί ότι όσο η νοούμενη ανθρώπινη δραστηριότητα προσανατολίζεται περισσότερο σε έναν ορθολογισμό που θεμελιώνεται στην αντικειμενική ορθότητα και δικαιολόγησή της τόσο περισσότερο απομακρύνεται από ψυχοφυσιολογικές θεωρήσεις και αιτιάσεις. Επιπλέον η σύμπτωση με τον τύπο ορθότητας είναι η πλέον κατανοητή - αιτιοκρατική συνάρτηση, αφού πρόκειται για μια αποχρώσα με νόημα αιτιολόγηση. Γεγονός που πιστοποιεί ότι η ορθολογικότητα περί ορθότητας της πράξης διαφοροποιείται σημαντικά από το ψυχολογικώς έλλογο κατανοείν.

Κατά τον ίδιο τρόπο η έννοια του κοινωνικού πράττειν, που αποτελεί το αντικείμενο της κοινωνιολογικής ανάλυσης θεωρήθηκε ότι εντάσσεται αποκλειστικά στα (φυσικο)επιστημονικά εξηγητικά σχήματα και όχι στο πλαίσιο μιας *sui generis* αρχής του κατανοείν. Αναφέρεται κυρίως ως επικρατούσα ή μειοψηφούσα συμπεριφορά καταγεγραμμένη με όρους στατιστικής απόδοσης και πυκνότητας σε δείγματα αποφάσεων που καταδεικνύουν εν τέλει τη συχνότητα εμφάνισης γεγονότων, αλλά όχι λελογισμένων πράξεων. Πάντως, η στατιστικώς μετρήσιμη συχνότητα εκδήλωσης μιας συμπεριφοράς έτσι όπως αποτυπώνεται στη μεθοδολογία των περισσοτέρων ερευνητικών προγραμμάτων δεν αποτελεί ικανή συνθήκη που να καθιστά την συμπεριφορά ελλόγως κατανοητή.

Το ερώτημα που προκύπτει περαιτέρω αφορά το βαθμό στον οποίο ικανοποιείται το εξηγητικό και κατανοητικό ενδιαφέρον της κοινωνικής επιστήμης, όταν περιορίζει τους ερευνητικούς της στόχους σε μια εκκένωση, ή μετάλλαξη του νοηματικού περιεχομένου της πράξης, ώστε η τελευταία να είναι προσβάσιμη στις τεχνικές προδιαγραφές του μέσου που καλείται να τη συλλάβει. Εν προκειμένω, ποια τα ποιοτικά, δηλαδή κοινωνικώς κατανοητά, συμπεράσματα από την ταύτιση της κοινωνικής πράξης με την παθητική συμπεριφορά του υποκειμένου σ' αυτό που διδάσκει η εμπειρία; Αρκεί π.χ. να εξηγήσουμε την πολιτική συμπεριφορά ενός βιομηχανικού εργάτη που ψηφίζει σοσιαλδημοκρατία από το ότι η πλειοψηφία των βιομηχανικών εργατών επιδεικνύει παρόμοια στάση; Έστω και αν τα στοιχεία εκλογικής συμπεριφοράς παρουσιάζονται μέσω εμπεριστατωμένων στατιστικών αναλογιών και με τη διερεύνηση όλων των πιθανών μεταβλητών μέσα από ηλεκτρονικά συστήματα επεξεργασίας δεδομένων ικανοποι-

εί η παράθεση αυτών των αποτελεσμάτων τους ερευνητικούς στόχους της κοινωνικής επιστήμης;

Συμπεριφορά και πράξη στην ερευνητική κοινωνιολογία

Στη συγκεκριμένη μελέτη υποστηρίζω ότι το ερευνητικό πεδίο της κοινωνικής επιστήμης θα πρέπει να είναι κατάλληλο τόσο στο επίπεδο της κατανοητικής πρόσβασης όσο και της εξηγητικής αιτιότητας συνδυάζοντας τη φυσιοκρατική εξήγηση του νοήματος με την ερμηνευτική και κατανοητική ανάλυση της αιτιότητας.

Αντίθετα η μετεξέλιξη της θεωρίας της συμπεριφοράς σε μια γενική θεωρία του κοινωνικού πράττειν δεν στηρίχθηκε στη διαλεκτική αυτή σχέση αλλά στην αδιαφοροποίητη χρήση των όρων *behavior* και *action*, όπου η θεωρία του πράττειν δεν αποτελεί παρά το γενικό σχήμα για την ανάλυση της συμπεριφοράς των δρώντων οργανισμών. Όμως, η παραδοχή αυτή προκρούει στο ότι ενώ σε κάθε περίπτωση βέβαια η πράξη διαθέτει στοιχεία συμπεριφοράς (νευροφυσιολογικής και λειτουργικής τάξεως) από ορισμένες συμπεριφορές συχνά απουσιάζουν στοιχεία νοούμενης πράξης. Ωστόσο η έννοια της συμπεριφοράς μπορεί να ταυτιστεί με την αντίστοιχη της πράξης όταν: α) προσανατολίζεται σε ένα σκοπό (*zielgeleitet*), β) ολοκληρώνεται σε κοινωνικά αντιληπτές καταστάσεις, γ) καθοδηγείται κατά τρόπο κανονιστικό και δ) εμπεριέχει στοιχεία υποκίνησης συμπεριφοράς οργανισμών³.

Από τα παραπάνω κριτήρια το τελευταίο συνδέεται άμεσα με τη θεωρία της μάθησης και την κλασική θεωρία των κινήτρων, ενώ η καταστασιακή συγκυρία και η ρυθμιστική κανονιστικότητα παραπέμπουν στα *differentia specifica* της πραξιολογίας. Επιπλέον, τα κίνητρα και οι προθέσεις των δρώντων μπορούν να είναι περισσότερο ή λιγότερο συνειδητά. Π.χ. η έννοια του κινήτρου στην κοινωνιολογία της πράξης έχει το χαρακτήρα του νοηματοδοτούμενου διυποκειμενικού λόγου και λειτουργεί ενίοτε σε ατομική συλλογική βάση τόσο στο πλαίσιο ενσάρκωσης ρόλων, όσο και πέρα από τις εξαναγκαστικές επιταγές των κοινωνικών δομών. Και τούτο ανεξάρτητα από τη βεβαιωμένη παραδοχή ότι το ίδιο το νόημα εμφανίζεται πάντα με μια φυσική πρόσδεση και ότι στην περίπτωση μιας μονιμότερης ασυνειδησίας η απώλεια νοήματος προσεγγίζει ευκολότερα τη φυσική έννοια της συμπεριφοράς, ενώ απομακρύνεται από την έννοια της νοούμενης πράξης.

Αναφορικά τώρα με την κατηγορία του σκοπού, αυτή εντάσσεται στο εννοιολογικό πεδίο της θεωρίας του κοινωνικού πράττειν και συνδέεται με

3. Βλ. C.F. Graumann: "Verhalten und Handeln" - Probleme einer Unterscheidung", στο W. Schluchter (Hrsg.): *Verhalten, Handeln und System*, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1980, σελ. 17.

την αποκάλυψη του αποβλεπτικού σχεδίου του πράττοντος και των λόγων που δικαιολογούν και καθιστούν κατανοητή την ανάληψη συγκεκριμένης δραστηριότητας από τη μεριά του. Αντίθετα, στο πλαίσιο της συμπεριφοριστικής θεωρίας το ενδιαφέρον εστιάζεται στον εντοπισμό των αιτίων που εξηγούν την παρατηρήσιμη συμπεριφορά οργανισμών, ενώ αποκαλύπτονται ελάχιστα στοιχεία σχετικά με το σημασιολογικό περιεχόμενο της ανθρώπινης δραστηριότητας.

Η τεχνική και η (φυσικο)επιστημονική επιστημολογία διεισδύει στα θεσμοθετημένα πεδία της κοινωνίας και επιχειρεί να ορθολογικοποιήσει εργαλειακές μορφές κοινωνικού πράττειν. Επιπλέον, η επιστημονική ρευστότητα στη σύλληψη της νοηματικής απόδοσης πράξεων και η εν μέρει απροσδιορίσιμη έννοια της αποβλεπτικότητας οδήγησαν στο να υπαχθεί η έννοια του πράττειν στην έννοια της συμπεριφοράς και περαιτέρω στη νευροφυσιολογική πλευρά της γνωστικής διαδικασίας. Ως εκ τούτου η τεχνική και η (φυσικο)επιστημονική ανάγνωση του κοινωνικού υποβαθμίζει τις ουσιαστικές δυνατότητες ανασύστασης της κοινωνικής επιστήμης και της συνδιαμορφωτικής εμπλοκής του συλλογικού υποκειμένου.

Κατανοητική ανάλυση της νοηματικά προσανατολισμένης κοινωνικής δράσης

Η διάκριση ανάμεσα σε behavior και action αναλογεί εμμέσως στον τρόπο σύμφωνα με τον οποίο οι φυσικές διαδικασίες μεταστοιχειώνονται σε νοούμενες εμπειρίες, αφού η νοηματοδότηση και οι υποκειμενικές εμπειρίες ανάγονται μόνον έμμεσα σε ενεργήματα της φυσιολογίας των οργανισμών. Δεν αρκεί δηλαδή ο εντοπισμός κάποιων δυναμογόνων συντελεστών, που καθορίζουν την ανθρώπινη προσωπικότητα και συμπεριφορά, όπως για παράδειγμα η ψυχοφυσική ιδιοσυστασία κυριαρχούμενη από μια βασική ροπή για ολόπλευρη πραγμάτωση του εγώ επί τη βάση μιας ενστικτώδους διεργασίας και απόκρισης ή ο καθοριστικός και άμεσος επηρεασμός της συμπεριφοράς από τον φυσικό και κοινωνικό περίκοσμο.

Βέβαια, ακόμη και στον αυστηρό αναγωγισμό π.χ. της κοινωνιοβιολογίας το κοινωνικό περιβάλλον ασκεί τελικά έναν διακανονιστικό και διαμεσολαβητικό ρόλο, καθώς τα βιολογικά κίνητρα της συμπεριφοράς προσλαμβάνονται υποκειμενικά με κυμαινόμενη ένταση, η οποία, όταν αυξάνεται διατυπώνεται ως επιτακτική ανάγκη, που αναζητεί ικανοποίηση. Ο διαμεσολαβητικός χαρακτήρας του κοινωνικού περιβάλλοντος που επιτελείται διαμέσου των νοητικών και λογικών διεργασιών μπορεί να μην υποβαθμίζει απόλυτα τους βιολογικούς επικαθορισμούς και την αποκλειστικά υλική βάση των νοητικών ενεργημάτων θίγει πάντως σε κάθε περίπτωση την πεποίθηση για την αβασάνιστη εφαρμογή του αναγωγιστικού προ-

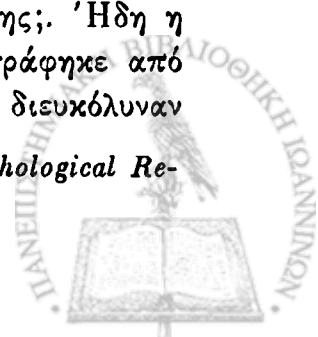

τύπου στο πλαίσιο μιας αντικειμενικά ισχύουσας φυσικής επιστήμης του ανθρώπου. Και τούτο διότι η μεγιστοποίηση των πιθανοτήτων επιτυχούς ικανοποίησης επιθυμιών, φαίνεται να κρίνεται σε μια θεσμικά προδιαγεγραμμένη κλιμάκωση αξιών, κοινωνικής αναγνώρισης, διάκρισης και ορθολογικού σχεδιασμού. Και κατά συνέπεια σε μια κοινωνικά και πολιτισμικά πιο αναβαμισμένη σχέση από αυτή που μπορεί να ορίζει πρωταρχικά το κίνητρο της κυριαρχικής επιβολής του εγώ, πόσο μάλλον τα ένστικτα για επιβίωση και αναπαραγωγή. Κατά τον ίδιο τρόπο στα κοινωνικά συστήματα δεν μπορούν να αντιστοιχούν ανάγκες παρόμοιες με τους βιολογικούς οργανισμούς ούτε οι ανθρώπινες σχέσεις διαμορφώνονται στην ίδια άμεση αιτιακή συνάρτηση με το οργανωμένο πλαίσιο αποδεκτών κοινωνικών κανόνων, όπως η συμπεριφορά εμβίων όντων προς το περιβάλλον για την κάλυψη βιολογικών αναγκών.

Επιπλέον με τη μετάβαση από τον απλοϊκό συμπεριφορισμό στις γνωσιακές επιστήμες αποδεικνύεται ότι στη σχέση ερέθισμα - απόκριση πέρα από τις νευρολογικές δομές εντάσσονται συμβολικά υποδείγματα αλληλόδρασης που εμπεριέχουν στοιχεία διανοητικής εκλέπτυνσης με την έννοια της αποβλεπτικής στόχευσης και των ψυχονοητικών διεργασιών στον ορισμό του σκοπού. Ταυτόχρονα διερευνώνται οι υπολογιστικές ικανότητες της διάνοιας πάντα σε σχέση με την εκτέλεση συλλογισμών, στόχων και αναθεώρησης στάσεων και πως αυτές αναπαριστώνται δομικά και λειτουργικά στον εγκέφαλο. Εδώ η έννοια της συμπεριφοράς προσδιορίζεται εγγενώς και σε εκλεπτισμένα αναγωγιστικά περιβάλλοντα, σύμφωνα με τις νευρωνικές συνάψεις και τις εσωτερικές νοητικές διεργασίες και όχι ως απλή απόκριση σε εξωτερικά ερεθίσματα. Και ενώ η έννοια της συμπεριφοράς με τον ένα ή τον άλλο τρόπο καθίσταται κεντρική επιστημονική κατηγορία στην αυστηρή φυσικοεπιστημονική ψυχολογία, στις νευροεπιστήμες, στην κοινωνιοβιολογία αλλά και σε ορισμένες μεθοδολογικές κατευθύνσεις της κοινωνιολογίας μια άλλη προσέγγιση της κοινωνικής πραξιολογίας ήταν αυτή που ανέδειξε το κοινωνικό πράττειν και όχι την συμπεριφορά ως θεμελιακό όρο μιας κατανοούσας κοινωνικής επιστήμης. Εδώ, στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος τίθενται οι λογικές νοητικές πράξεις, που μετασχηματίζουν τις πρωταρχικές βιολογικές παρορμήσεις.

Δικαιολογούν όμως τα παραπάνω τον διστακτικό συμπερασμό ότι τελικά η ανθρώπινη δραστηριότητα είτε μπορεί να εξηγηθεί αιτιακά με τους φυσικοεπιστημονικούς όρους μιας ψυχολογίας της συμπεριφοράς είτε να κατανοηθεί στο βαθμό της νοηματοδοτούμενης κοινωνικής πράξης;. Ήδη η μεθοδολογικά αξεπέραστη διάκριση όπως τουλάχιστον καταγράφηκε από τα συμπεριφοριστικά υποδείγματα του Watson⁴ όχι μόνο δε διευκόλυναν

4. J.B. Watson: "Psychology as the behaviorist views it", *Psychological Review*, 20, σελ. 158-177.

την κοινωνική επιστήμη σε θέματα νοηματοδοτούμενης δράσης, αλλά καθιστούν σχεδόν αδύνατη οποιδήποτε διατύπωση μιας θεωρίας του κοινωνικού πράττειν, η οποία έθετε ως προϋπόθεση την υπέρβαση της έννοιας της *behavior* και την εισαγωγή της έννοιας της *action* καθώς και τη μετάβαση από την πρώτη στη δεύτερη. Η αντιπαράθεση σε εννοιολογικό επίπεδο στηρίχθηκε εν πολλοίς στη μεθοδολογική διάκριση των επιστημών έτσι όπως παρουσιάζεται στον νεοκαντιανισμό με την υπογράμμιση του αξιακού ζητήματος και του νοηματικού περιεχομένου των κοινωνικών πράξεων, δηλαδή με τη διάκριση ανάμεσα σε κατανόηση και εξήγηση.

Το ζητούμενο για μια κοινωνική επιστήμη που να ικανοποιεί τόσο τις εξηγητικές - αιτιακές όσο και τις κατανοητικές - ερμηνευτικές προϋποθέσεις, έτσι όπως με συνέπεια καταγράφηκε στη βεμπεριανή κοινωνιολογία⁵, δε φάνηκε να καθοδήγησε επαρκώς τη σύλληψη της Γενικής Θεωρίας του κοινωνικού πράττειν από τον Parsons.

Αναλύοντας τις μεθοδολογικές πτυχές της βεμπεριανής μεθοδολογίας για την κοινωνική επιστήμη ως κεντρικό πρόβλημα εμφανίζεται η επιστημονικότητα των αξιών, των ηθικών κανόνων και των αξιακών στάσεων. Συστατική προϋπόθεση του κοινωνικού αντικειμένου είναι η δυνατότητα αναφοράς στις κοινωνικά δημιουργημένες και θεσμισμένες αξίες. Στις περιπτώσεις ψυχοφυσικών ενεργημάτων δε διακρίνεται ο νοηματοδοτούμενος προσανατολισμός του κοινωνικού πράττειν. Αντίθετα, ως συγκροτησιακό υλικό για την κοινωνική επιστήμη είναι η καθαρή σύλληψη και κατανόηση του εγγενούς νοήματος των κοινωνικών πράξεων καθώς και η εμπειρική-αιτιοκρατική εξήγηση αυτού.

Στο πλαίσιο αυτό η κοινωνική επιστήμη αναλαμβάνει να μετατρέπει το λανθάνον νοηματικό περιεχόμενο ατομικών και συλλογικών πράξεων σε αυστηρή ορθολογικότητα (*Zweck/Mittel Rationalitaet*) και να διαπιστώνει την προσφορότητα των κατάλληλων μέσων για την πραγμάτωση των σκοπών.

Εναργέστερη, όχι όμως αποκλειστική για την κοινωνιολογική εξήγηση είναι η ορθολογική κατά τον σκοπό πράξη, η οποία κατευθύνεται και επιλέγει εκείνα τα μέσα που θεωρούνται ως κατάλληλα για την εκπλήρωση αρθρωμένων σκοπών. Η παραπάνω πράξη συνιστά τον καταλληλότερο ιδεατό τύπο στην ανάλυση των κατανοητικών συναρτήσεων.

Για τις Κοινωνικές Επιστήμες δεν είναι λοιπόν ιδιαίτερα σημαντική η εξαντλητική κατανόηση της εσωτερικής κατάστασης του υποκειμένου, αλλά η υποχρεωτικώς εννοούμενη δραστηριότητα (ηθελημένης παραλήψεως

5. M. Weber: *Wirtschaft und Gesellschaft*, Mohr, Tuebingen, 1985, κυρίως σελ. 1-14. και M. Weber: *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Mohr, Tuebingen, 1968.

ή ανοχής), η οποία προσανατολίζεται σε δραστηριότητες άλλων ανθρώπων και είναι προσιτή σε εξηγητικές διαδικασίες⁶.

Ανεξάρτητα τελικά εάν η έννοια του τεχνικού λόγου ελέγχει τις παρορμήσεις και τις μαθησιακές ικανότητες και μετουσιώνεται σε κυρίαρχη ιδεολογία που νομιμοποιεί και προσδίδει εν τέλει πολιτικό περιεχόμενο στην εξουσία, η έννοια της πράξης μπορεί και υπερβαίνει την απλή αντίδραση σε συμβάντα του κοινωνικού περιβάλλοντος. Ωστόσο η υποχώρηση του πρακτικού λόγου μέσα από τις μονοδιάστατες κυριαρχικές τάσεις της εργαλειοποίησης καθιστά δυσχερές το έργο της κατανοούσας κοινωνιολογίας.

Από τη συμπεριφορά στη νοούμενη πράξη

Η ανακατασκευή της ορθολογικής διάστασης του βιώματος καταδεικνύει την υπέρβαση της συμπεριφοριστικής απόκρισης και την μετουσίωσή της σε κοινωνική πράξη που επιτυγχάνεται μέσω ελλόγων πρακτικών συλλογισμών τόσο σε επίπεδο αναζήτησης του επιθυμητού αποτελέσματος σε ατομικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο γενίκευσης ενός συλλογισμού ορθότητας και ελέγχου της προσφορότητας στο πλαίσιο μιας κοινωνικά αποδεκτής εκτίμησης του ορθολογικού πυρήνα μιας συγκεκριμένης απόφασης. Μια διαδικασία που οδηγεί τελικά τις κοινωνικές επιστήμες σε εννοιολογική καθαρότητα, αλλά και σε συστημικές ή φορμαλιστικές τυποποιήσεις.

Έτσι στον ανολοκλήρωτο βολουνταρισμό του δομολειτουργικού υποδείγματος οι φορείς δράσης λειτουργούν πάντα μέσα σε σταθμισμένες στο κοινωνικό περιβάλλον καταστάσεις τις οποίες δεν φαίνεται να μπορούν να υπερβούν. Οι εξηγητικές απόπειρες πραγματοποιούνται σε επίπεδο κοινωνικών αναγκών που δημιουργούν λειτουργικές επιδράσεις στις μεταβολές αξιακών συστημάτων. Πάντως, ανεξάρτητα από την αυτονομία του κοινωνικού πράττειν αυτό που κρίνεται είναι η λειτουργική του προσαρμοστικότητα και αποτελεσματικότητα με όρους συμπεριφοριστικής απόκρισης και απόδοσης. Η απομοίωση της περιπλοκότητας του ατομικού σχεδιασμού επιτυγχάνεται με όρους μαθησιακής διαδικασίας, προτροπής, υποκίνησης ή καταστολής. Ακόμη και η χρήση του ορθολογικού επιχειρήματος οικοδομείται πάνω σε κυρίαρχες αξιακές δεσμεύσεις, όπου το τεκμήριο ορθολογικότητας ταυτίζεται κυρίως με τη δυνατότητα και την ισχύ εφαρμογής. Ο φορέας δράσης διατηρεί το δικαίωμα της επιλογής συγκεκριμένων πολιτικών των υποσυστημάτων που προσφέρουν τρόπους για τη κάλυψη των αναδυόμενων προδιαθέσεων σχετικά με βιολογικές ή πολιτισμικές ανάγκες.

6. Βλ. M. Weber: *Wirtschaftl...*, ό.π., σελ. 1.

Συλλογικά πρότυπα και κοινωνικά συστήματα δράσης

Κατ' αυτόν τον τρόπο η κοινωνική επιστήμη αποβλέποντας στην εκλογικευμένη τάξη της κοινωνικής πραγματικότητας προσδοκά μέσω της απομείωσης της υποκειμενικής περιπλοκότητας να εξετάσει την πράξη και την ποιοτική σημασία των κοινωνικών συμβάντων ως «δράση πρότυπο» και ως τάξη συμπεριφοράς. Ανεξάρτητα εάν το πλέγμα των επιλεκτικών προτιμήσεων αξιολογείται ως μια λειτουργικά σημαντική και προηγηθείσα της δράσης διαδικασία προσανατολισμού διατηρεί πάντως το χαρακτήρα ενός κοινωνικού κανονιστικού πλαισίου προσδοκιών συμπεριφοράς στο οποίο οι έννοιες της πράξης, της κατάστασης και της κοινωνικής σχέσης αφομοιώνονται από την έννοια του κοινωνικού συστήματος δράσης (soziales Handlungssystem)⁷ και των αναδυόμενων ιδιοτήτων του.

Αυτή ακριβώς η λειτουργική και αιτιακή σημαντικότητα του κοινωνικού συστήματος δράσης κατευθύνει το συστημικό - επιστημονικό ενδιαφέρον της κοινωνιολογίας. Μια αδιαφοροποίητη έννοια που αφομοιώνει συμπεριφορά και πράξη είναι συγκροτησιακή ενός κοινωνικού συστήματος ιδιαίτερης υφής μέσω του οποίου το σύνολο της κοινωνίας καθοδηγείται ρυθμιστικά μέσω έλλογων αιτιολογήσεων και στρατηγικών υποκίνησης προσδοκίων συμπεριφορών και επιλεκτικών προτιμήσεων. Οι μηχανισμοί ελέγχου του κοινωνικού συστήματος εντάσσουν στο πλαίσιο της λειτουργικής - συστημικής λογικής κυρίαρχων προσανατολισμών και αξιακών-κυβερνητικών υποδειγμάτων την περιπλοκότητα των μορφών δράσης και την πολυσχιδή ενδεχομενικότητα.

Η δημιουργία συστημάτων εξετάζεται σχετικά με τον τρόπο οργάνωσης και δόμησης του νευρωνικού συστήματος που διαδικασιοποιεί σκέψεις και παραστάσεις και συντελεί στη δημιουργία συνείδησης. Η τελευταία ενδιαφέρει επιστημονικά κυρίως ως προς τις άμεσες επιδράσεις του περιβάλλοντος στη συμπεριφορά και ως προς τη μορφή των νευρωνικών συνάψεων.

Σε κάθε περίπτωση οι νοηματικές απολήξεις του αρχικού συνειδησιακού υλικού που προσδίδουν νοηματικό περιεχόμενο στις πράξεις και διαμορφώνουν τις εκροές πολιτισμικής πολυπλοκότητας και σημασιολογικών δομών ενδιαφέρουν κυρίως ως προς τον προσδιορισμό του κοινωνικού με τη μορφή του αυστηρού συστήματος. Η κατανοητική ανάλυση της νοηματικά προσανατολισμένης κοινωνικής πράξης από τη μεριά της κατανοούσας κοινωνιολογίας μετατοπίζεται στο λιγότερο εναργές πεδίο του κοινωνικού συ-

7. Βλ. H. Willke: *Systemtheorie. Eine Einführung in die Grundprobleme einer Theorie sozialer Systeme* (4), G. Fischer, Stuttgart, 1993 και N. Luhmann: *Legitimation durch Verfahren*, Suhrkamp, Frankfurt a.M, 1983.

στήματος, όπου το ενδιαφέρον εστιάζεται στις εξελικτικές προσαρμογές αλλά και στους ανταγωνισμούς και συγκρούσεις ανάμεσα στα υποσυστήματα με κυρίαρχο το κριτήριο της ορθολογικότητας. Διατηρείται η αυτοτέλεια του κοινωνικού ως αναδυτική τάξη αφού δεν εμπίπτει ούτε ανάγεται στα διακριτικά γνωρίσματα βιολογικών και συστατικών στοιχείων. «Εάν μεταφέραμε το επίπεδο της κοινωνιολογίας της δράσης στη βιολογία, τότε θα καταλαβαίναμε ότι αυτό αντιστοιχεί προς εκείνο μιας μοριακής θεωρίας για το κύτταρο ή μιας κυτταρικής θεωρίας για τον οργανισμό»⁸.

Η επισήμανση ότι η διαφορά μεταξύ ψυχικών και κοινωνικών νοηματικών συστημάτων αφορά κυρίως τη μορφή διαδικασιοποίησης του νοήματος είναι στο σημείο αυτό ιδιαίτερα σημαντική. «Τα ψυχικά συστήματα επεξεργάζονται το νόημα υπό τη μορφή σκέψεων και αντιληπτικών παραστάσεων. Τα κοινωνικά τουναντίον συστήματα συγκροτούνται συνεπώς πάνω σε επικοινωνιακά ενεργήματα. Η συνεχής επικοινωνία είναι επιβεβλημένη για τη διατήρησή τους»⁹.

Η κοινωνική πράξη διαμορφώνεται λοιπόν κάτω από συνθήκες γλωσσικής επικοινωνίας οπότε προκαλεί το ενδιαφέρον της γλωσσιοκριτικής κοινωνιολογίας. Είναι και παραμένει μια πράξη αποβλεπτικού νοήματος και βούλησης και όχι μια συμπεριφορά επίδοσης - εκτέλεσης. Η αποκάλυψη των συσχετισμών ανάμεσα στη γνώση (Erkenntnis) και στο διαφέρον (Interesse) δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια κριτική κοινωνιοκοεπιστημονική θεωρία που διαφεύγει την παγίδα του θετικισμού και αναπτύσσει ένα πρακτικό και χειραφετητικό διαφέρον. Επιπλέον τα γνωστικά διαφέροντα εκπορεύονται από συγκεκριμένα επικοινωνιακά μέσα ανθρώπινης κοινωνικοποίησης (εργασία, γλώσσα, εξουσία) και κατ' αυτόν τον τρόπο οι επιδόσεις του υποκειμένου έχουν τη βάση τους στη φυσική ιστορία του ανθρώπινου είδους¹⁰.

Εξάλλου οι τεχνικές δυνατότητες που προσφέρονται για τον άνθρωπο και μπορούν να τεχνολογικοποιηθούν είναι περιορισμένες, γεγονός που καθιστά αμφισβητήσιμο τον τεχνολογικό ντετερμινισμό.

8. H. Wilke: ό.π., σελ. 169. Για μια βιολογική εξήγηση της πλιτισμικής ποικιλότητας βλ. E.O.Wilson: *Σύναλμα* (Μτφρ. Σ. Σφενδουράκης), Σύναλμα, Αθήνα, 1999, ιδιαίτερα κεφ. 9.

9. H. Wilke: ό.π., σελ. 90 και N. Luhmann: *Soziale Systeme, Grundriss einer allgemeinen Theorie*, Suhrkamp, Frankfurt, 1984 σελ. 192.

10. Για το θέμα αυτό βλ. J. Habermas: *Erkenntnis und Interesse*, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1973.

Η σημασιολογική σημαντικότητα του κοινωνικού στη θεωρία και τη μέθοδο.

Η ερμηνεία του ανθρώπινου πράττειν με την επίκληση των λόγων και των προθέσεων που την τεκμηριώνουν και την δικαιολογούν καθώς και του νοήματος που προσδίδει σε αυτή ο πράττων φαίνεται τελικά να έχει το χαρακτήρα μιας ηθικής εξήγησης (moral explanation) και διαφοροποιείται από τους φυσικοεπιστημονικούς όρους της αιτιακής πρόκλησης. Στο βαθμό δηλαδή που οι ερευνητικές μονάδες ανθρώπινης συμπεριφοράς αποτελούν πράξεις δύνανται να παρατηρηθούν και να αναγνωριστούν μέσω εκτιμήσεων και αξιολογήσεων και όχι με άμεση αναγωγή στις αρχικές συνθήκες εμφάνισής τους, υπό μορφή αιτιακής σύνδεσης.

Σύμφωνα με το νέο διστικό πρότυπο οι πράξεις είτε ερμηνεύονται με την έννοια της κατανόησης, οπότε δεν διαθέτουν επιστημονικό έρεισμα, είτε εξηγούνται μέσω μιας συμπεριφοριστικής ή γνωσιοεπιστημονικής ανάλυσης, δηλαδή σύμφωνα με την αρχή της αιτιότητας, με απώλεια βεβαιότητας του ενυπάρχοντος, μη φυσιοεπιστημονικά αιτιακού αλλά επικοινωνιακά πρόσφορου νοήματος της ανθρώπινης υποκειμενικότητας και υπευθυνότητας.

Υπερβαίνοντας τη θεωρία της συμπεριφοράς μπορούμε να δεχθούμε ότι οι εξηγητικές απόπειρες στις κοινωνικές επιστήμες προϋποθέτουν την αποκάλυψη του προσδωμένου νοήματος των συμμετεχόντων στην κοινωνική σχέση. Η εμπλοκή τόσο του κατανοείν όσο και της αξιακής σχέσης (Wertbeziehung) στην αφετηριακή διαμόρφωση του ερευνητικού πεδίου για το κοινωνικό αντικείμενο αφαιρεί την υπόνοια ότι το γνωστικό ενδιαφέρον της κοινωνικής επιστήμης είναι η απλή παραγωγή μιας τεχνικά αξιοποιήσιμης γνώσης. Από την άλλη, η κατανόηση ως συγκροτησιακό υλικό των Geisteswissenschaften δεν περιορίζεται στην ενδοσκοπική και αναπαραγωγική έκφραση του βιώματος, ως αναβίωση (Nacherleben) με προεκτάσεις στις ανορθολογικές πτυχές της ανθρώπινης δράσης, αλλά συγκροτεί μια ποιοτική σημασιολογική σημαντικότητα που συναρτάται με τις συνήθειες εξηγητικές μεθόδους αιτιοκρατικού καταλογισμού για να αναδείξει τους ορθολογικούς προσανατολισμούς του κοινωνικού πράττειν.

Ήδη από τον Kant γίνεται σαφές, ότι η κατανόηση του κοινωνικού πράττειν καθίσταται το ίδιο αναγκαία, όπως και οι φυσικοί νόμοι κατά την εξήγηση φυσικών φαινομένων. Κατ' αυτή την έννοια πραγματοποιείται, σε ένα βαθμό, αν όχι η υπέρβαση του δεισμού, τουλάχιστον η διαλεκτική συνένωση κατανοητικών, συμβολικά διαμεσολαβούμενων και πραξιολογικά

11. Βλ. σχετ. A.R. Louch: *Explanation and Human Action*, Berkeley, 1969.

12. Βλ. W. Dilthey: *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften* (Εισαγωγή: M. Riedel), Frankfurt a. M., 1990.

συγκροτημένων κοσμοεικόνων και εξηγητικών, δηλαδή αιτιακά προσδιορισμένων φαινομένων και αισθητηριακής αντίληψης.

Η άρση της συγκρουσιακής σχέσης ανάμεσα στη φύση και στην πολιτισμική ιστορία συνδέεται με το πρόβλημα της επιστημονικής βεβαιότητας των νομολογικών γενικεύσεων από τα συμπεράσματα ατομικών και συλλογικών πράξεων.

Σημαντικό είναι επίσης να σημειωθεί ότι η εμμονή στο μεθοδισμό ήταν αυτή που κυριάρχησε στο πεδίο της κοινωνικοεπιστημονικής γνώσης περιορίζοντας αλλά και υποτιμώντας τη σπουδαιότητα και το ρόλο μιας κοινωνικής θεωρίας που θα μπορούσε να προβάλλει ένα καθολικό αξίωμα εγκυρότητας σε πραξιολογική, μη συστημική ή εξηγητική βάση.

Αν και η διατύπωση μιας τέτοιας γενικής θεωρίας αξιωματικού περιεχομένου δεν είναι στις προθέσεις π.χ. της βεμπεριανής κοινωνιολογίας, ωστόσο η μεθοδολογική σύνθεση που επιχειρήθηκε από τον Weber και αντιστοιχεί στο συγκερασμό της νοηματικής με την αιτιακή προσφορότητα (*Sinn und Kausaladaequanz*) συνέβαλε στην αναβάθμιση της διυποκειμενικότητας και των επικοινωνιακών χαρακτηριστικών του νοήματος θεμελιώνοντας με τον τρόπο αυτό μια ποιοτική επιστημονική απόδοση του εξηγητικού σχήματος¹³.

Επιπλέον ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι δύο εκδοχές του μεθοδολογικού ατομικισμού, δηλαδή η μια που είναι βεμπεριανής προέλευσης και συγκροτεί μόνο το αφηγητικό στάδιο του κοινωνικού πράττειν και η άλλη η πομπεριανή που περιορίζεται στην καταστασιακή λογική και δεν υπερβαίνει τα όρια του ατομικού πράττειν.

Ο μεθοδολογικός ατομικισμός - νομιναλισμός που γίνεται αποδεκτός τόσο από το Weber όσο και αργότερα από τον Popper υποστηρίζει την αναγωγή συμπεριφορών και πράξεων συλλογικών φορέων σε πράξεις ατόμων¹⁴. Η επιλογή όμως αυτού του μεθοδολογικού προτάγματος δε θα πρέπει να συνεπάγεται τη διολίσθηση στον ψυχολογισμό διότι ο τελευταίος οδηγεί σε ιδεότυπους ιστορικισμούς φυσιοκρατικού και εξελικτικού χαρακτήρα και εσχάτως σε γενετικούς ή κοινωνιοβιολογικούς προσδιορισμούς, ούτε να προωθήσει μια ιδέα της ανθρώπινης φύσης και της ανθρώπινης ψυχολογικής κατάστασης που στην ουσία εξετάζει τον άνθρωπο σε μια προκοινωνική υπόσταση. Απομακρύνεται επίσης από την απλοϊκά μονιστική αντίληψη ότι οποιαδήποτε μορφή αυστηρής γενίκευσης θα πρέπει να ανάγεται στη φυσι-

13. M. Weber: *Wirtschaft...*, ό.π., σελ. 5.

14. Βλ. M. Weber: *Gesammelte...*, ό.π. και K. Popper: *The open society and its enemies* (ελλ. μτφρ. Η ανοιχτή κοινωνία και οι εχθροί της, Αθήνα-Δωδώνη, Δωδώνη, 1991.

κή νομοτέλεια ενώ τα συστήματα ηθικών και αξιακών κανόνων να παραπέμπουν σε μορφές ανθρωπίνων πράξεων που εκλαμβάνονται αυστηρά και για τους σκοπούς της εξήγησης ως γεγονότα. Δηλαδή ένα χαρακτήρα που είχαν και οι παραδοσιακές θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου, οι οποίες παραπέμπουν σε κλειστές κοινωνίες.

Οι επιφυλάξεις του Weber για μια δεοντική ολιστική και συστημική θεωρία του κοινωνικού πράττειν βρίσκεται κοντά στη σύγχρονη ανοιχτή κοινωνία του Popper. Ο τελευταίος αποδέχεται έναν μεθοδολογικό πλουραλισμό που συνεργεί με μια κριτικά ορθολογιστική διαδικασία που επιτρέπει το δυισμό ανάμεσα στο φυσικό και αμετάβλητο νόμο της φύσης και τον ευμετάβλητο, υπό τη μορφή νομικής διάταξης ή ηθικής επιταγής χαρακτήρα των κανονιστικών νόμων που είναι προϊόν ανθρώπινης σύμβασης. Σε ένα δεύτερο επίπεδο τίθενται προς διερεύνηση τα όρια της μεθόδου και οι δυνατότητες υπέρβασής της από μια ολοκληρωμένη κοινωνική θεωρία που εγείρει αξιώσεις οικουμενικής ισχύος. Στη θεωρία αυτή ο μεθοδολογικός ατομικισμός με την αναγωγή κατηγοριών συλλογικής δραστηριότητας στις κατανοητικές δράσεις των επιμέρους συμμετεχόντων διευκολύνει την κατανοητική και εξηγητική προσέγγιση των συστημάτων δράσης, συντηρεί τις επιλεκτικές δυνατότητες των δρώντων και αφήνει περιθώρια σε έναν θεμελιωμένο εν είδει νέου παραδείγματος βολουνταρισμό.

Σε αντίθεση με το θετικιστικό εξηγητικό πρότυπο που παρουσιάζεται πιο συνεκτικό η ιδιογραφική υποστήριξη της κατανοητικής μεθόδου παρουσιάζεται σε διάφορες παραλλαγές και αποτελεί μια γενετική μεθοδολογία των Geisteswissenschaften. Η ακραία διάκριση θεμελιώνεται στην αντιπαράθεση ανάμεσα στην καθολικότητα του κατανοείν ως συστατικό γνώρισμα της ανθρώπινης υπόστασης και την καθολικότητα της επιστημονικής ορθολογικότητας που αρνείται τις συνθετικές επιδόσεις του γνωστικού υποκειμένου. Παρά ταύτα υποστηρίζω ότι τόσο η νεοκαντιανή όσο και η νεοϊδεαλιστική παράδοση δεν κάνουν μια σαφή διάκριση ανάμεσα στην ιστορία και στην κοινωνική επιστήμη, δεν υπερβαίνουν την ατομική πράξη ή το βίωμα και ολισθαίνουν συχνά στον ιστορισμό ή στον ψυχολογισμό. Δεν διακρίνεται μια ενασχόληση με αυτό που ονομάζουμε κοινωνική πράξη και κατά συνέπεια αμφισβητείται η δυνατότητα θεμελίωσης μιας κοινωνικής επιστήμης.

Από την άλλη ως ανεπαρκής κρίνεται και η νομοθετική - εξηγητική- αιτιοκρατική μέθοδος, αφού αγνοεί ή περιθωριοποιεί το υποκειμενικό νόημα απολυτοποιώντας την ιδέα για μια φυσικοκρατική επιστήμη της κοινωνίας. Στο σημείο αυτό εκτιμώ ότι το βασικό πρόβλημα που αναδύεται και οδηγεί σε αδιέξοδο τη συζήτηση περί μεθόδου παρά τις επιχειρούμενες εμπειριστωμένες δυιστικές ή ενωτικές απόψεις έχει να κάνει με α) την τυπολογική ασάφεια που χαρακτηρίζει τις προσεγγίσεις που αναφέρονται στη μέθοδο

και β) τη μη γόνιμη συμβολή των απόψεων αυτών σχετικά με τις μορφές συγκρότησης των κοινωνικών επιστημών. Ο προβληματισμός αυτός διατυπώνεται με τη διαπίστωση ότι το ίδιο το κοινωνικό περιέχει το μη αιτιακό, δηλαδή δεν παρουσιάζεται μόνο ως απόκλιση, αλλά και ως θέση, καθώς εμφανίζεται και ως δημιουργός ενός νέου τύπου συμπεριφοράς, ή μιας νέας μορφής δράσης. Δηλαδή ως αυτοθέσμιση ενός νέου κοινωνικού κανόνα πέρα από οποιοδήποτε μηχανιστικό ντετερμινισμό.

Στο σημείο αυτό να τονισθεί ότι ο Weber θεωρήθηκε θετικιστής επειδή αποδέχτηκε τη διάκριση ανάμεσα σε γεγονότα και αξίες, ανάμεσα σε επιστήμη και ηθική. Αγνοείται όμως ότι το ενδιαφέρον του αφορά τη θεμελίωση μιας κοινωνικής επιστήμης στην παράδοση των *Geisteswissenschaften*.

Σε κάθε περίπτωση για την κοινωνική επιστήμη ο βαθμός ορθολογικότητας περί την ορθότητα μιας πράξης αποτελεί θέμα εμπειρικό. Δεν εξαντλείται σε μια επιστήμη της κατανόησης, αφού η κατανόηση είναι μέθοδος ερμηνευτική που μπορεί να διευκολύνει την αιτιώδη εξήγηση σε προερευνητικό στάδιο. Ούτε σε μια επιστήμη καθαρά εξηγητική στην οποία διαπιστώνει κανείς την απώλεια του νοήματος. Σε κάθε περίπτωση μόνο ένα πεπερασμένο τμήμα της πραγματικότητας μπορεί να εξηγηθεί αιτιακά καθώς δεν υπάρχει τρόπος τελικής απεικόνισης της πραγματικότητας ούτε η δυνατότητα μιας καθολικά έγκυρης προβλεψιμότητας μορφών ανθρώπινου πράττειν. Η τελευταία μπορεί να υπάρξει μόνο σε κλειστά συστήματα σκέψης, που θεμελιώνονται σε καθολικά αναγνωρισμένες πολιτιστικές αξίες.¹⁵ Η δε αξιακή δέσμευση είναι προϋπόθεση για την αξιολογική ουδετερότητα, καθώς η τελευταία εστιάζει κυρίως στην ανάλυση και όχι στην επιλογή του προβλήματος της έρευνας.

Λόγοι και αιτίες

Η παραπάνω διάκριση επαναδιατυπώθηκε με την γλωσσοαναλυτική ανανέωση της μεθοδολογικής αυτοδυναμίας της κοινωνικής επιστήμης με το αναβιωμένο ενδιαφέρον για μια αναλυτική θεωρία της πράξης¹⁶. Η διάκριση αυτή αν και στη συγκεκριμένη περίπτωση διατυπώνεται ως εσωτερικό πρόβλημα της αναλυτικής σχολής, υποστηρίζω ότι στην ουσία επαναφέρει το βεμπεριανό μεθοδολογικό προβληματισμό, όμως εμμένει εσφαλμένα σε έναν απόλυτο δυισμό και μοιραία απομακρύνεται από το συνθετικό βεμπεριανό υπόδειγμα. Η ανεπάρκεια του νέου δυισμού γίνεται φανερή σε απόπειρες συγ-

15. Βλ. K. Popper: 6.π.

16. Βλ. G. Meggle - A. Beckermann (εκδ.): *Analytische Handlungstheorie*, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1985, τόμ. 2.

κρότησης μιας ορθολογικής εξήγησης, ή μιας ιδεαλιστικής σύλληψης του κοινωνικού κόσμου, όπου οι αιτιακές προσεγγίσεις απορρίπτονται από το χώρο της κοινωνικής πρόσβασης σε μορφές κοινωνικού πράττειν, ενώ προτάσσεται αποκλειστικά η κατανόηση της φύσης των θεσμοποιημένων φαινομένων ως παραγώγων των κοινωνικών πράξεων.

Ο όλος προβληματισμός κορυφώνεται στην αλλαγή επιχειρηματολογίας μέσα στην αναλυτική φιλοσοφία, δηλαδή στην μετατόπιση του ενδιαφέροντος με την εισαγωγή νέου πραγματολογικού γλωσσικού παραδείγματος. Ταυτόχρονα αναδεικνύεται το μεθοδολογικό πρόβλημα ως διάκριση ανάμεσα σε λόγους που δικαιολογούν μια πράξη και αιτίες που καθορίζουν συγκεκριμένες συμπεριφορές. Παράλληλα αντιδιαστέλλονται: οι αξίες στα γεγονότα, οι πράξεις στη συμπεριφορά, και η θεωρία στην άμεση και κατ'αίσθηση εμπειρία.

Η θέση μου είναι ότι ανεξάρτητα από την ορθότητα ή όχι αυτών των διακρίσεων θα πρέπει να γίνει σαφές ότι αυτές αφορούν μόνο τις ατομικές πράξεις και όχι τις κοινωνικές πράξεις. Με την ποιοτική ανάδειξη μιας πράξης ως κοινωνικής πράξης οι διαχωρισμοί αυτοί σε ένα βαθμό αίρονται και με τον τρόπο αυτό βοηθούν στην εξαγωγή γόνιμων αποτελεσμάτων για την κοινωνική επιστήμη. Παράλληλα κατά την προσέγγιση των ανθρωπίνων πράξεων τόσο η επαγωγική όσο και η παραγωγική μέθοδος κρίνονται ανεπαρκείς. Η πρώτη διότι δεν εξασφαλίζει αξιόπιστες ερμηνείες πράξεων ενώ η δεύτερη δεν ενδείκνυται για κοινωνικές ή ιστορικές πράξεις.

Κατά τον ίδιο τρόπο ο R. Peters¹⁷ ασκεί κριτική στις απόπειρες για την κατασκευή μιας γενικής θεωρίας της ανθρώπινης συμπεριφοράς τύπου Hobbes υποστηρίζοντας δύο εξηγητικούς τύπους. Εξήγηση σύμφωνα με αιτίες που ταυτίζονται με απλές σωματικές κινήσεις και εξήγηση σύμφωνα με τους λόγους και επιχειρήματα που θέτει ο πράττων, απορρίπτοντας το ενδεχόμενο υπαγωγής των κοινωνικών πράξεων κάτω από αιτιακά εξηγητικά σχήματα, καθότι η έννοια της αποβλεπτικότητας που προϋποθέτει ορθολογικό σχεδιασμό δεν εμπεριέχει την έννοια της αιτίας. Δεν είναι πάντα τα κατανοητά και εναργή κίνητρα αυτά που υπερισχύουν για την ανάληψη συγκεκριμένων πράξεων. Σε κάθε περίπτωση η κατανόηση ελέγχεται ως προς τις μεθόδους αιτιοκρατικού καταλογισμού.

Επιπλέον η έννοια της πράξης δεν ταυτίζεται οπωσδήποτε με παρατηρήσιμες δραστηριότητες αφού μπορεί να γίνει κατανοητή ως πράξη και μια στάση που εμπεριέχει νόημα χωρίς να καθίσταται παρατηρήσιμη η όλη νοηματοδοτούμενη συμπεριφορά του πράττοντος.

17. Βλ. R.S. Peters: "Typen der Erkaerung in psychologischen Theorien", στο A. Beckermann (εκδ.): *Analytische...*, σελ. 106-120.

Οι λόγοι του πράττοντος συνθέτουν μια βουλευτική και μια γνωσιακή τοποθέτηση. Η αναγκαιότητα της επιλογής του συγκεκριμένου μέσου αναδεικνύεται ως δεσμευτικότητα και υποχρεωτικότητα στην επίκληση των λόγων που υποκινούν μια πράξη αντικειμενικοποιώντας στην ουσία τον υποκειμενικό σκοπό της. Η κάλυψη του ορθολογικού κενού της ιστορικής εξήγησης ταυτίζεται με την παραδοχή ότι η ιστορική εξήγηση δεν είναι παρά ειδική περίπτωση ενός εξηγητικού τύπου που χαρακτηρίζεται ως τελεολογικός και διαφοροποιείται από αιτιακούς εξηγητικούς τύπους. Πάντως η κατασκευή των προς εξήγηση πρακτικών επιχειρημάτων εξασφαλίζουν μια λογική δεσμευτική επιχειρηματολογία μόνο όταν η πράξη έχει ήδη εκτελεσθεί. Η αναγκαιότητα ενός πρακτικού σκοπού δεν συνεπάγεται αιτιοκρατία αλλά αποτελεί μία αναγκαιότητα που νοείται *ex post actu*.

Στην κατεύθυνση αυτή ο Taylor¹⁸ υποστηρίζει ότι μόνο εκείνη η συμπεριφορά μπορεί να θεωρηθεί ως πράξη, η οποία προσανατολίζεται σε έναν τελικό σκοπό. Η αποβλεπτικότητα παρότι δικαιολογεί και καθιστά κατανοητή μια πράξη δεν αποτελεί μία αιτία με εξηγητική ισχύ. Η εξήγηση μιας πράξης είναι τελεολογική και αντιπαρατίθεται στην αιτιακή εξήγηση, διότι ανάμεσα στην αποβλεπτικότητα και στο ένσκοπο πράττειν δεν επικρατεί εκείνη η ενδεχόμενη σχέση που ισχύει ανάμεσα στις αρχικές αιτίες και τις συνεπαγόμενες συνθήκες, οι οποίες είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους.

Συμπεράσματα

Βασική μου πεποίθηση είναι ότι επαναφέροντας τη βεμπεριανή συνθετική μεθοδολογία, που εσφαλμένα επικρίθηκε ότι συμπορεύθηκε με το θετικισμό ή τον τεχνοκρατικό ορθολογισμό, μπορεί να αναβιώσει μια εμπειρική αλλά κατανοητική στη βάση της κοινωνική επιστήμη, χωρίς να αλληλοαποκλείονται οι δύο όροι.

Αφού εξασφαλίσουμε λοιπόν μια μέθοδο που αξιόπιστα πλέον μπορεί να προσεγγίσει ανθρώπινες πράξεις ή προϊόντα αυτής μπορούμε να αντιμετωπίσουμε, κριτικά πάντα, τις κοινωνικές θεωρίες οι οποίες υπερβαίνουν τη μέθοδο και εφόσον αναφέρονται σε δεοντολογικούς σκοπούς και κανονιστικά υποδείγματα να επιδέχονται πάντα βελτιώσεις. Με τον συγκερασμό μιας κατανοητικά και εξηγητικά εμπειριστατωμένης μεθόδου και μιας πάντα συγχρονικά ανανεωμένης κοινωνικής θεωρίας, θεωρώ ότι μπορεί να αποκατα-

18. Βλ. C. Taylor: *Erklärung und Interpretation in den Wissenschaften vom Menschen*, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1975.

σταθεί η περιθωριοποιημένη σε επιστημονικό επίπεδο ερμηνευτική κατανοητική πρόσβαση, όπως και οι έννοιες του νοήματος και της αξίας, ως αναντι-κατάστατα πρωταρχικά και συμβολικώς διαμεσολαβούμενα στοιχεία της εμπειρικής εξηγητικής έρευνας.

Επιπλέον ως βασική υπόθεση εργασίας καταγράφεται η καταλληλότητα της εξηγητικής μεθόδου όχι μόνο για τη διερεύνηση ατομικών και κοινωνικών πράξεων, αλλά και για τη δυνατότητα συγκρότησης μιας κοινωνικής επιστήμης που ικανοποιεί τόσο τις εξηγητικές αιτιακές όσο και τις κατανοητικές - ερμηνευτικές προϋποθέσεις.

Πάντως, σε αντίθεση με την καθολικότητα της ερμηνευτικής πρόσβασης έγιναν απόπειρες μετάθεσης του προβλήματος στο πεδίο της λογικής των κοινωνικών επιστημών όπου η κοινωνιολογία συνδέει την ερμηνευτική πρόσβαση με την επιστημονική μέθοδο και προσδιορίζεται ως επιστήμη του κοινωνικού πράττειν. Με τον τρόπο αυτό επιχειρείται η διαφύλαξη του επιστημονικού χαρακτήρα του κατανοείν, τόσο από την θετικιστική υποβάθμιση, όσο και από την αυτοαναίρεση της επιστημονικότητάς του από τις θεμελιωμένες στην ερμηνευτική εμπειρία *Geisteswissenschaften*, ανεξάρτητα αν η ποιοτική μαρτυρία της κατανόησης δεν αποτελεί απόδειξη και της εμπειρικής της ισχύος.

